

*Seppälä, T., S. Lesonen, P. Ikkänen & S. D'hondt (toim.) 2022.
Kieli, muutos ja yhteiskunta – Language, Change and Society. AFinLAN vuosikirja 2022.
Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisu n:o 79. Jyväskylä. s. 86–108.*

Annekatriin Kaivapalu

Itä-Suomen yliopisto

Jasmin Rankinen

Itä-Suomen yliopisto , Raudaskylän Kristillinen Opisto

Yläkoulun oppilaiden passiivin tuottamistaidot kielitietoisuuden ja kielen muutosten heijastajana

This article deals with Finnish-speaking upper comprehensive school students' skills to produce Finnish passive verb inflections, with our focus on metalinguistic awareness and self-assessment. The aim of the study was to find out how the participants produce passive verb forms and how they evaluate their production skills. In addition, the study focused on the differences between using passive verbs in standard and colloquial Finnish. The data consisted of the answers to an electronic questionnaire by 111 students from the 7th, 8th, and 9th grades. The results show that the students can change active forms to passive forms quite well, but inflection of passive verbs and correcting colloquial forms to standard language is remarkably challenging for them. In inflecting passive verbs, the students evaluate their skills to be higher than what is reflected in their actual performance. The results of the study also indicate a strong entrenchment and conventionalization of passive congruence in standard Finnish.

Keywords: language awareness, language change, passive voice,
upper comprehensive school students, Finnish

Asiasanat: kielitietoisuus, kielen muutos, passiivi, yläkoulun oppilaat, suomi

1 Tutkimuksen tausta ja tavoitteet

Tässä artikkelissa käsittelemme suomalaisten yläkoulun oppilaiden taitoa tuottaa passiivimuotoisia verbejä sekä arvioida ja reflektoida omaa tuottamistaan. Selvitämme myös, mitä oppilaiden passiivimuotoisten verbien tuottamistaidot ja osaamiskäsitys kertovat heidän kielitietoisuudestaan. Artikkelin on jatkoa tarkastelullemme (Kaivapalu & Rankinen 2022), jonka kohteina ovat suomalaisten yläkoulun oppilaiden tietoisuus passiivirakenteesta, sen merkityksestä ja käytöstä sekä taito havaita ja tunnistaa passiivimuotoisia verbejä. Kielen prosessoinnissa kielen ilmiöiden tunnistaminen, merkityksen ymmärtäminen sekä ilmausten tuottaminen ovat keskenään tiiviissä vuorovaikutuksessa: tuottaminen pohjautuu ymmärtämiseen ja edellyttää edes osittaista käsitystä ilmiön luonteesta ja sen tehtävistä kielessä (Ringbom 2007).

Tarkastelumme kohteena on suomen kielen yleisin ja monikäyttöisin passiivin rakenne: morfologisesti muodostettu yksipersonainen passiivi, jota on luonnehdittu myös määritteillä *impersonaalinen* ja *persoonaton* (VISK § 1313, terminologisesta keskustelusta ks. esim. Makkonen-Craig 2005: 14–16; Kelomäki 2019, typologisesta keskustelusta Kittilä 2000; Helasvuo & Vilkuna 2008). Passiivia on pidetty runsaan vartalo- ja tunnusvariaationsa takia hyvänä esimerkkinä morfologisesti monimutkaisesta kategoriasta (Jaakola 2015; VISK § 1314), jonka haasteellisuus ilmenee myös koulun äidinkielen opetuksessa. Passiivin käyttöerot yleis- ja puhekielessä, esimerkiksi kaksoispassiivin yleistymisen, heijastavat näkyvästi suomen kielen variaatiota ja muuttumista.¹ Mainituista syistä yläkoulun äidinkielen opetuksessa passiivi on keskeisiä kielen käyttö rakenteita, jonka muodollisiin piirteisiin, tehtäviin, käyttöön ja oikeakielisyyteen perehdytään kaikilla vuosiluokilla (POPS 2014). Tutkimuksemmekin on kehkeytynyt yläkoulun äidinkielen opetuksen arjesta.

Passiivin määrittelemistä ja passiivimuotoisten verbien havaitsemista käsittelevän tarkastelun (Kaivapalu & Rankinen 2022) tulokset osoittavat, että yläkoululaisten käsitys passiivista ja passiivin käyttötilanteista liittyy vahvasti tekijän häivyttämiseen eli tietoon, että passiivissa heidän sanojensa mukaan *tekijää ei tiedetä*. Vastauksista ilmenee myös oppilaiden tietoisuus passiivin implikoiman henkilön tai henkilöryhmän avoimuudesta: tilannekohtaisesti pääteltävissä olevia epämääräisiä tekijöitä saattaa olla yksi tai monta. Passiivin käsitteen määrittelyssä ei kuitenkaan tule esille tekijän häivyttämiseen liittyviä syitä, kuten tekijän itsestäänselvyys tai ilmitulo aiemmassa kontekstissa. Passiivin käyttötilanteista oppilaat mainitsevat tekijän häivyttämisen lisäksi puhekieliset tilanteet ja tilanteet, joissa yleistetään. Passiivimuodon

1 *Yleiskielellä* tarkoitetaan normitettua, yleisesti ymmärrettävää kielimuotoa, joka ei sisällä erikois-kielten sanastoa tai alueellista vaihtelua, ks. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:yleiskieli>. *Kirjakiellellä* tarkoitetaan norminmukaista kirjoitettua kieltä, ks. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:kirjakieli>. Koska kirjakieli ymmärretään usein samaksi kuin yleiskieli, käytämme tässä artikkelissa jälkimmäistä termiä.

tunnistaminen ei yleensä aiheuta yläkoululaisille vaikeuksia, vaikkei kaikkia tekstissä esiintyviä passiivimuotoja välttämättä huomata. Oppilaiden arvio omista passiivin määrittelemis- ja tunnistamistaidoistaan vastaa melko hyvin heidän todellisia taitojaan. (Kaivapalu & Rankinen 2022).

Passiivin ja sille merkitykseltä läheisen nollapersoonan käyttöä on tutkittu sekä suomenoppijoiden (Siitonen 1999, 2000; Seilonen 2013; Varjo & Jokela 2020) että suomenkielisten kielenkäyttäjien näkökulmasta (Jokela 2012, Rouhikoski 2020). Systemaattista ja laajaa tutkimusta suomenkielisten nuorten passiivin käytöstä ei vielä ole. Cefling-projektin (Cefling 2012) yhteydessä kerättyä suomenkielisten yhdeksäsluokkalaisten kirjallista aineistoa on kuitenkin hyödynnetty laadullisessa tarkastelussa vertailuaineistona (Seilonen 2013: 16–17).

Tämän artikkelin aiheena olevaa yläkoulun oppilaiden passiivimuotoisten verbien tuottamista pohdimme kolmen tutkimuskysymyksen avulla:

1. Miten yläkoululaiset tuottavat passiivimuotoisia verbejä kirjoitetussa kielessä?
2. Miten yläkoululaiset arvioivat omia tietojaan ja taitojaan passiivimuotoisten verbien tuottamisesta?
3. Mitä yläkoululaisten passiivimuotoisten verbien tuottaminen kertoo oppilaiden kielitietoisuudesta sekä suomen kielen variaatiosta ja muuttumisesta?

Passiivimuotojen tuottamista tarkastelemme kielitietoisuuden viitekehyksessä. Näemme kielitietoisuuden taitona analysoida ja vertailla kielen ilmiöitä sekä tietoisesti reflektoida kieltä ja sen luonnetta (esim. Bialystok & Ryan 1985). Tarkastelun kohteena on yhtäältä koululaisten metalingvistinen tietoisuus, eksplisiittinen tieto, jota tutkitaan passiivimuotoisten verbien tuottamistehtävien avulla. Toisaalta passiivimuotoisen verbin käyttötilanteiden ja oman osaamiskäsityksen tarkastelu heijastaa kielitietoisuutta laajemmin ja antaa uusia näkökulmia oppilaiden tietoiseen kielen ja sen käytön havainnointiin sekä käyttötaitojen reflektointiin.

Artikkelin luvussa 2 esittelemme tämän tutkimuksen näkökulmasta keskeisiä kielitietoisuuden ulottuvuuksia. Luvussa 3 tarkastelemme passiivitaivutusta yleis- ja puhekielessä erityisesti ns. kaksoispassiivin pohjalta. Tutkimusmenetelmän esittelyn (luku 4) jälkeen tarkastelemme luvussa 5 yläkoululaisten passiivimuotojen tuottamista ja luvussa 6 tuottamistaitojen itsearviointia. Luku 7 käsittelee kielitietoisuuteen ja passiivin variaatioon liittyviä kysymyksiä. Luvussa 8 kokoamme yhteen tutkimuksen tulokset sekä pohdimme niiden antia ja jatkotutkimuksen mahdollisuuksia.

2 Kielitietoisuuden ulottuvuuksia

Kielitietoisuuteen liittyvien moninaisten, osittain rinnakkaisten ja limittäisten käsitteiden kirjon (käsitteiden määrittelemisestä ja variaation syistä ks. esim. Jessner 2017: 25–27; Lilja ym. 2017: 13–15; Kaivapalu 2022) kokoa melko kattavasti määritelmä,

jonka on esittänyt kielitietoisuuden tutkijoita yhdistävä organisaatio Association for Language Awareness (ALA 2022). Sen mukaan kielitietoisuus nähdään eksplisiittisenä tietona kielestä, kielen tietoisena havainnointina ja kielelle herkistymisenä kielenoppimisessa, -opetuksessa ja kielenkäytössä. Kielitietoisuuden määrittelemisen yksi avainkysymys on kielitietoisuuden (*language awareness*) ja metalingvistisen (metakielellisen) tietoisuuden (*metalinguistic awareness*, myös *linguistic awareness* ja *metalinguistic knowledge*) suhde. Suurin osa tutkijoista näkee kielitietoisuuden metalingvististä tietoisuutta laajempaan ilmiönä (ks. esim. Roehr 2007; Cenoz & Corter 2017; Andersen & Ruohotie-Lyhty 2019). Metalingvistisellä tietoisuudella tarkoitetaan tietoisuutta kielen järjestelmästä ja rakenteista, kielioppi- ja kielenkäyttösääntöistä (Latomaa ym. 2017: 13, Sopanen 2018) sekä muodon ja merkityksen välisistä yhteyksistä (Jessner 2014: 177). Metalingvistinen tietoisuus kattaa siten vain osan kielitietoisuudesta. Perinteisesti erotetaan neljä metalingvistisen tietoisuuden ilmenemismuotoa (Tunmer ym. 1988): fonologia-, sanasto-, syntaksi- ja pragmatiikkatietoisuus. Näistä tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteina ovat erityisesti syntaksi- ja pragmatiikka-, mutta myös sanastotietoisuus. Syntaksitietoisuus kohdistuu kielen rakenteisiin ja edellyttää kielioppi- ja kielenkäyttösääntöjen soveltamista. Pragmatiikkatietoisuus kattaa tietoisuuden lauseidenvälisistä yhteyksistä sekä teksti- ja käyttökonteksteista (Lena 2020). Kielioppitermien osaaminen puolestaan heijastaa oppilaiden sanastotietoisuutta.

Peruskoulun opetussuunnitelma asettaa tavoitteeksi kehittää oppilasta tietoiseksi kielenkäyttäjäksi ja viestijäksi (POPS 2014: 287). Opetussuunnitelmassa kielitietoisuus määritellään laajasti, yhdessä kulttuurisen moninaisuuden kanssa yhtenä koulun toimintakulttuurin kehittämistä ohjaavana periaatteena. Kieli nähdään kaikkien oppiaineiden opetusta yhdistävänä tekijänä, jonka keskiössä ovat kielen merkitys yksilön ja yhteisön kannalta, suhtautuminen monikielisyyteen, kieliaseenteet ja eri tiedonalojen kielet. (Rapatti 2015: 56.) Kehittyneeseen kielitietoisuuteen kuuluvat myös oman osaamisen arviointi- ja reflektointitaidot (POPS 2014: 293), joita tässä tutkimuksessa tarkastelemme oppilaiden osaamiskäsitysten avulla.

Kielitiedolla tarkoitetaan ymmärrystä kielen rakenteista ja niiden luomista merkityksistä, kielen variaatiosta, käytöstä ja siihen liittyvistä normeista sekä tietoa kielen suhteesta kulttuuriin, identiteetteihin ja muihin kieliin. Kielitieto on käsitteenä laajempi kuin kielioppi, jolla on perinteisesti tarkoitettu kielen rakenteen kuvausta. Kieliopin voi nähdä osana kielitietoa. Kielitiedon opiskelussa tähdätään ensisijaisesti oppilaan kielen käyttötaitojen kehittymiseen ja kielitietoisuuden heräämiseen harjoittamalla oppilaan kykyä tarkastella kieltä eri näkökulmista, analysoida kielen tehtäviä ja kuvata havaintojaan asianmukaisten käsitteiden avulla. (Kalliokoski ym. 2015: 40.) Kielitietoisuutta kuten myös siihen sisältyvää metalingvististä tietoisuutta luonnehtii kielitiedon lisäksi tietoinen ja aktiivinen havainnointi. Kielitieto ja kielioppi ovat siten eri tason käsitteitä kuin kielitietoisuus ja metalingvistinen tietoisuus.

Kielitiedon opiskelussa kielen rakenteita tarkastellaan tekstien kautta sekä korostetaan ajatusta kielistä vaihtelevana ja tilanteeseen sidoksissa olevana ilmiönä (Kalliokoski ym. 2015: 40). Yläkoululaisten passiivia koskevien käsitysten ja passiivimuotojen tunnistamista käsittelevän tutkimuksen tulosten valossa korostuu erityisesti kysymys kielitiedon oppimiseen liittyvien käsitteiden ja kielioppitermien roolista. Tutkimustuloksista ilmenee, että oppilas voi esimerkin avulla osoittaa ymmärrystä passiivin syntaktisista ja tekstuaalisista tehtävistä, vaikka ei käyttäisikään vakiintuneita kielioppitermejä (Kaivapalu & Rankinen 2022). Peruskoulun opetussuunnitelman mukaan tärkeintä onkin kielen ilmiöiden ymmärtäminen ja rakenteiden monipuolisen käytön harjoittelu. Tämä ei kuitenkaan tarkoita luopumista kieleen liittyvien käsitteiden opettamisesta. Kielitiedon opiskeluun liittyvien käsitteiden haltuunotto on olennaista, jotta oppilaalle rakentuu metakieli, jonka avulla kielestä ja teksteistä voidaan keskustella. Kieliopin käsitteet ovat hyödyllisiä myös yleissivistyksen ja muiden kielten oppimisen kannalta. Opetussuunnitelmassa pidetään tärkeänä, että kieliopin käsitteet tulisivat oppilaille tutuksi oman havainnoinnin ja kielentämisen kautta ja käsitteellistäminen pohjautuisi kielenkäyttöön eikä vain kielen rakenteiden ja ilmiöiden nimeämiseen. (Kalliokoski ym. 2015: 42–43.) Tässä tutkimuksessa tarkastelemme passiivimuotoisten verbien tuottamistehtäviä, joiden kohdalla kielioppikäsitteiden merkitys korostuu enemmän kuin määrittelemis- ja tunnistamistehtävissä (ks. Kaivapalu & Rankinen 2022), sillä kielen tuottaminen vaatii enemmän tarkkuutta kuin tunnistaminen ja ymmärtäminen. Kielioppiterminologian hallinta on onnistumisen edellytys, jos tehtävässä pyydetään tuottamaan muotoja annettujen termien perusteella.

3 Kaksoispassiivi

Yksi silmiinpistävimmistä eroista suomen yleis- ja puhekielisen passiivin välillä on ns. kaksoispassiivin käyttö. Norminmukaisessa kielessä passiivin tunnus esiintyy liittomuodoissa tai verbiketjuissa vain kertaalleen predikaattiverbiä kohden, kuten persoonatunnuskin. Liittomuodossa passiivin tunnus sijoittuu partisiippimuotoon, ja apuverbi on yksikön aktiivin 3. persoonassa kuten esimerkiksi tämän tutkimuksen aineistossa esiintyvässä lauseessa *Vanhat ihanteet on vaihdettu uusiin*. Tämän käytännön rinnalla esiintyy myös kaksoispassiivia eli passiivikongruenssia. Kaksoispassiiviksi nimitetään sellaisia passiivin liittotempusten muotoja, joissa pääverbin lisäksi myös apuverbi *olla* on passiivissa: *Vanhat ihanteet ollaan vaihdettu uusiin*. Kaksoispassiivi on melko tavallinen kielteisessä indikaatiivin pluskvamperfektissä (kuten tämän tutkimuksen kolmannen tehtävän lauseessa *Riittäviä tarkistuksia ei oltu tehty rakennusvaiheessa*) sekä kielteisessä konditionaalin perfektissä (*Sellaista aikaa tuskin on, jolloin ei oltaisi kilpailtu vallasta tavalla tai toisella*), mutta muissakin liittomuodoissa sitä esiintyy. (Lyytikäinen 1996, 2012; Kuutti 2000; VISK § 1292.)

Kaksoispassiivin käyttöfunktiona suomen verbitaivutuksessa on pidetty toiminnan kuvaamista (*se ollaan tehty ylleensä kesällä*) muttei entiteetin luonnehtimista (**se ollaan kyllä oikein kivast kirjoitettu*) kuten *olla*-apuverbillä muodostettavilla passiivin liittomuodoilla (*on viety, oli viety*). Kaksoispassiivi siirtää toiminnan taustalta fokukseen inhimillisen toimijan ja mahdollistaa tulkinnan, jonka mukaan puhuja kuuluu passiivin referenssiin, vaikka *me*-pronominia ei olisi eksplikoitu. Kaksoispassiivia käytetään, kun päättely pohjautuu jonkin tekijän toimintaan (*jotakin ollaan tehty*), säännönmukaista yksipersonaista passiivia taas, kun päättely perustuu toiminnan tulokseen (*jotakin on tehty*). (Helasvuo 2006: 243–248). Usein kaksoispassiivi toimii monikon 1. persoonan tehtävässä: *me ollaan juostu, me oltiin juostu*. (Palander 166–167; VISK § 1293.)

Kaksoispassiivia esiintyy etenkin murteissa ja niihin perustuvissa aluepuhekielissä, joista se on edelleen levinnyt kaikkialle epämuodolliseen puhuttuun kieleen. Kaksoispassiivia on vanhoissa aluemurteissa esiintynyt eniten hämäläis- ja lounaismurteissa, mutta siitä on tietoja myös savolais- ja kaakkoismurteista (Kuutti 2000: 29–30). 1900-luvulla passiivikongruenssi on alkanut levittäytyä eteläsuomalaislähtöisen nykypuhekielen kautta. Muoto-opin arkiston murreaineistossa tyypit *me on oltu* ja *me ollaan oltu* edustuvat vielä melko tasavertaisesti, mutta 1960–1980-luvulla syntyneiden suomalaisten puhekielessä *me ollaan oltu* -tyyppiset rakenteet ovat jo selvänä enemmistönä (Kuutti 2000: 75). Helsingin puhekielen aineisto 1970-luvulta osoittaa, että kaksoispassiivi on sitä yleisempää, mitä nuorempi puhuja on (Lyytikäinen 2012: 261). Myös Jyväskylässä kaksoispassiivia on esiintynyt yksittäistapauksina jo 1900-luvun alussa syntyneiden kielessä. 1970-luvun lopussa kerätystä nykysuomalaisen puhekielen murroksen tutkimushankkeen (NPM) Jyväskylän osatutkimuksen aineistosta ilmenee, että jo noin viiden vuoden ikäero vaikuttaa kaksoispassiivin käyttötaajuuteen (Mielikäinen 1981). Kirjoitetussa kielessä (Lyytikäinen 1996: 583–587) kaksoispassiivia esiintyy varsinkin kielteisessä pluskvamperfektissä (*ei oltu ilmoitettu*), mutta normitettuun yleiskieleen kaksinkertaista passiivia ei ole toistaiseksi hyväksytty (Kuutti 2000: 18–22; T. Kolehmainen 2014: 427; Palander 2018: 167).

4 Aineisto ja osallistajat

Tutkimusaineisto on kerätty kolmesta Oulun seudun yläkoulusta marras-joulukuussa 2019 ja tammikuussa 2020 sähköisen kyselylomakkeen avulla (tutkimusmetodista ja tutkimukseen osallistujista ks. tarkemmin Kaivapalu & Rankinen 2022). Kysely koostui monivalintatehtävistä, avoimista kysymyksistä sekä Likert-asteikolla arvioitavista kysymyksistä. Kaikki oppilaiden passiiviosaamista käsittelevät kysymykset olivat avokysymyksiä, joiden avulla selvitettiin, mitä oppilas tietää passiivista ja miten hän osaa tunnistaa ja tuottaa passiivimuotoisia verbejä.

Tuottamistehtävien aineisto ja itsearviointiosion monivalintatehtävät on analysoitu kvantitatiivisesti. Monivalintatehtävien vastausten perustelut on luokiteltu sisällönanalyttisen pelkistämisen, ryhmittelemisen ja käsitteellistämisen avulla sisällöltään samankaltaisia vastauksia yhdistäviin luokkiin (ks. jälkimmäisestä tarkemmin Kaivapalu & Rankinen 2022). Koska eri vuosiluokilla olevien yläkoululaisten vastaukset pääpiirteittäin eivät eronneet toisistaan, yläkoululaisten vastauksia tarkastellaan yhtenä kokonaisuutena.

Kyselyn tehtävät on laatinut Jasmin Rankinen (2021: 88–93) yläkoulun äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjojen tehtävämallien mukaan. Kyselyssä esiintyvät tehtävänantomuodot olivat siten oppilaille äidinkielen opetuksesta tuttuja. Äidinkielen oppikirjojen tehtävätyyppien käytön menetelmällisenä tavoitteena oli selvittää, miten ne soveltuvat nuorten passiivitietojen ja -taitojen sekä kielitietoisuuden tutkimiseen. Ensisijainen tehtävien lähde oli *Särmä*-oppikirjasarja (Aarnio ym. 2013, 2014, 2015), joka oli käytössä kaikissa kolmessa tutkimukseen osallistuneessa yläkoulussa. Tehtävien monipuolistamiseen hyödynnettiin myös *Kärki*- (Karvonen ym. 2014, 2016, 2017) ja *Satakieli* (Erikson ym. 2017, 2018, 2020) -sarjojen tehtävien malleja ja esimerkkejä. *Särmä*-oppikirjasarjassa passiivin käsittely etenee seitsemänneltä luokalta yhdeksännelle siten, että ensin keskitytään passiivin perusominaisuuksiin ja taivutusmuotoihin ja tämän jälkeen syvennytään passiivimuotojen hiomiseen ja erojen tunnistamiseen yleis- ja puhekielessä. *Särmässä* 7 (Aarnio ym. 2013) tutustutaan passiivitaivutukseen kaikissa persoona- ja aikamuodoissa, *Särmässä* 8 (Aarnio ym. 2014) passiivia käsitellään modusten ja lauseenjäsennyksen yhteydessä. Passiivin puhekielisestä käytöstä kiinnitetään *Särmässä* 7 huomiota passiivin käyttöön monikon 1. persoonan sijaan (*me tanssimme*, vrt. *me tanssitaan*) ja *Särmässä* 8 passiivin perfektin ja pluskvamperfektin muotoihin (*täällä on tanssittu*, vrt. *täällä ollaan tanssittu*). *Särmässä* 9 (Aarnio ym. 2015: 137) passiivi tulee esille kielen muutosten sekä yleis- ja puhekielen erojen yhteydessä. Käsitellessään passiivia, *Särmä*-sarjan oppikirjat lähtevät liikkeelle muodosta, josta edetään merkitykseen ja käyttöön. Passiiviin liittyvät tehtävät ovat oppikirjoissa tunnistus-, tuottamis- tai soveltamistehtäviä. Tehtävissä esiintyy passiivin taivutusta, muotojen tunnistusta teksteistä, termien määrittelyä, passiivilauseiden muodostamista ja passiivilauseissa esiintyvien virheiden korjaamista.

Kyselyyn vastasi yhteensä 111 oppilasta: 50 seitsemäsluokkalaista, 41 kahdeksäsluokkalaista ja 20 yhdeksäsluokkalaista. Kaikki osallistujat puhuivat äidinkielenään suomea. Suurin osa oppilaista oli kotoisin Oulun seudulta ja kertoi puhuvansa Oulun murretta. Muina syntymäpaikkakuntina mainittiin Ii, Kemi, Kajaani ja Tampere sekä muuna murteena Kainuun murre. Kaikkien oppilaiden kotipaikkakunta kyselyyn vastaamisen aikana oli Oulun seutu.

Tutkimusluvut pyydettiin kunkin koulun käytäntöjen mukaisesti. Koska tutkimukseen osallistuneet oppilaat olivat alaikäisiä, he tarvitsivat rehtorin suostumuksen ohella osallistumisluvan myös huoltajalta. Tämän lisäksi tutkimuslupalomakkeessa

pyydettiin oppilaan oma suostumus, sillä tutkimukseen osallistuminen oli jokaiselle oppilaalle vapaaehtoista. Oppilaat saivat siis itse päättää osallistumisestaan tutkimukseen. Kyselylomakkeet täytettiin anonyymisti, ja taustatietojen käsittelyssä sekä aineiston säilyttämisessä on noudatettu Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeita (Aineistonhallinnan käsikirja 2022).

5 Yläkoululaisten passiivin tuottamistaidot

Tässä luvussa esittelemme kyselyn tehtävät, joiden avulla selvitettiin yläkoululaisten passiivimuotoisten verbin tuottamistaitoja, ja niiden tulokset. Luvussa 5.1 käsittelemme aktiivimuotoisten lauseiden muuttamista passiivimuotoiseksi. Luvussa 5.2 keskitymme kontekstista irrallisten verbien taivutukseen ja luvussa 5.3 tarkastelemme passiivimuotoisten verbien käyttöä yleis- ja puhekielessä.

5.1 Aktiivista passiiviin

Kyselyn ensimmäisessä passiivin tuottamista tutkivassa tehtävässä oppilaita pyydettiin muuttamaan aktiivimuotoiset lauseet passiivimuotoisiksi. Aktiivilauseiden muuttaminen passiiviin heijastaa toisaalta yläkoululaisten tietoisuutta aktiivin ja passiivin eroista, toisaalta passiivitetöjen soveltamisen taitoja ja passiivitaivutuksen hallintaa. Aktiivimuotoisia lauseita oli viisi:

1. **He** saivat ruoan valmiiksi.
2. **Nuoriso** on vaihtanut vanhat ihanteet uusiin.
3. **Oppilaat** keräävät rahaa myyjäisillä.
4. Helteellä **lapset** uivat paljon.
5. **He** luottavat häneen.

Tehtävän selkeyttämiseksi jokaisen lauseen subjekti lihavoitiin. Tehtävänannossa ohjeistettiin oppilaita muuttamaan lauseet passiiviin. Tehtävää tarkennettiin kertomalla, että subjektin eli tummennetun sanan olisi hävittävä lauseesta, kun aktiivimuotoinen lause muutetaan passiivimuotoiseksi. Tehtävän tarkoituksena oli selvittää yläkoululaisten tietoisuutta aktiivin ja passiivin eroista sekä passiivitaivutuksen hallintaa. Tehtävän suorittamisen tulokset on esitetty kuviossa 1.

KUVIO 1. Yläkoululaisten vastaukset: aktiivilauseiden muuttaminen passiivilauseiksi.

Kuviosta ilmenee, että yläkoululaiset onnistuvat parhaiten muuttamaan passiiviin preesensissä olevat aktiivilauseet. Passiivin preesens näyttää toimivan oppilaille passiivin prototyyppinä, sillä myös suurin osa imperfektissä (*He saivat ruoan valmiiksi.*) ja perfektissä (*Nuoriso on vaihtanut vanhat ihanteet uusiin.*) esiintyvistä aktiivilauseista on muutettu passiivin preesenssiin (*Ruoka **saadaan** valmiiksi.* vrt. *Ruoka **saatiin** valmiiksi.*; *Vanhat ihanteet **vaihdetaan** uusiin.* vrt. *Vanhat ihanteet **on vaihdettu** uusiin.*). Oppilaiden käsitystä vahvistanee passiivin preesensin suuri frekvenssi puhekielessä, muun muassa sen käyttö monikon 1. persoonan merkityksessä (Seilonen 2013: 89–90).

Noin neljännekselle yläkoululaisista aiheuttaa ongelmia passiivilauseille tyypillinen sanajärjestys. Suomen passiivilauseessa asetetaan subjektin sijasta etualalle jokin muu osallistuja, jonka yleensä ilmaisee lauseen objekti tai adverbiaali. Etualaistettu lauseenjäsen voi saada subjektin piirteitä, esimerkiksi siirtyä verbin edelle lauseenalkuiseen teemapaikkaan (VISK § 1325). Tällaisia muutoksia oppilaat eivät yleensä kuitenkaan ole tehneet, vaikka he ovatkin osanneet muuttaa lauseet aktiivista passiivimuotoisiksi, esimerkiksi *He luottavat häneen.* → *Luotetaan häneen.* vrt. *Häneen luotetaan.* Oppilaiden mielestä tämä on voinut tuntua luontevalta sana-

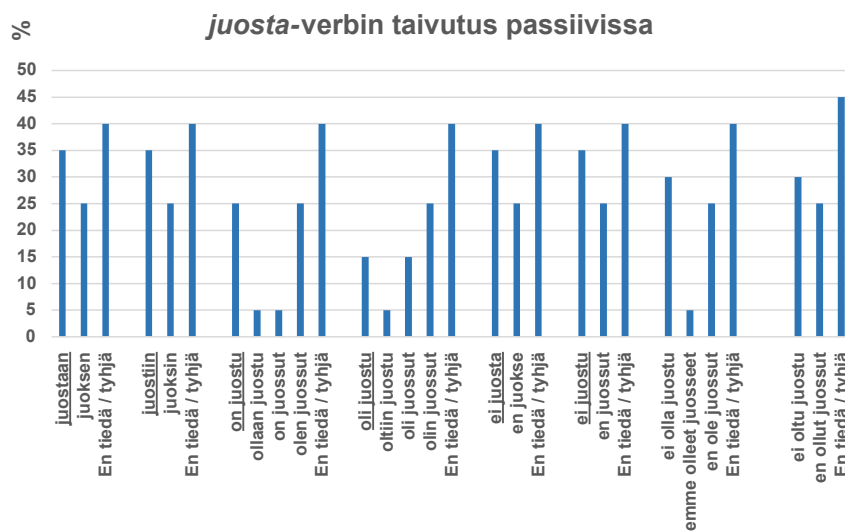
järjestykseltä sen vuoksi, että he ovat tottuneet käyttämään puhekielessä passiivia monikon 1. persoonan sijasta. Tällainen sanajärjestys voisikin olla luonteva, jos oppilas on tarkoittanut virkkeen kuvaavan omaa näkökulmaansa, *meidän* toimintaa. Kiinnostavana ja toimivana strategiana sovellettu apusana *täällä* estää myöskin passiivilauseille tyypillisen sanajärjestyksen käytön: *Täällä ollaan vaihdettu vanhat ihanteet uusiin., Täällä kerätään rahaa myyjäisillä., Täällä luotetaan häneen.*

Joidenkin oppilaiden vastauksista näkyy myös yksipersonaisen passiivin ja nollapersoonan lähimerkityksisyys, joka perustuu tietyn subjektitarkoitteen eksplikoinnin puuttumiseen. Nollapersoonaa, kuten yksipersonaista passiiviakin käytettäessä voidaan tarkoittaa puhetilanteen osallistujia, mutta subjekti jää ilmaisematta ja sen viittaussuhde auki. (Laitinen 1995: 338; Helasvuo 2006: 235.) Toisin kuin passiivi, nollapersoonaa implikoi ensisijaisesti yksiköllistä tekijää. (VISK § 1363) Osa yläkoululaisista on kuitenkin korvannut passiivin nollapersoonalla (*Sai ruoan valmiiksi.; Kerää rahaa myyjäisillä.; Luottaa häneen.*) silloinkin, kun aktiivilauseen subjekti on monikollinen (**He saivat ruoan valmiiksi.; Oppilaat keräävät rahaa myyjäisillä.; He luottavat häneen.**). Joidenkin oppilaiden käsityksissä passiivin ja nollapersoonan välinen työnjako lienee jäänyt hämäräksi. Passiivilause kuvaa aikapaikasta tapahtumaa tai prosessia, eikä passiivilla sinänsä ole modaalista merkitystä. Nollapersoonainen mentaalinen verbi (*nähdä, kuulla, huomata*) esittää tapahtuman ehdollisena kykynä tai taipumuksena (*Jos joku katsoi, hän huomasi*). Koska aikapaikkainen näkemis- tai huomaamistapahtumakin edellyttää tällaista kykyä, verbiryhmien ero ei ole suuri. (VISK § 1363.) Oppilaat ovat saattaneet ajatella, että verbin muuttaminen yksikön 3. persoonaan ilman tekijää tekee lauseesta persoonattoman, ja näin ovat yhdistäneet sen passiiviin. Yksipersonaisen passiivin ja nollapersoonan merkityserot verrattuna merkityksen yhteiseen osuuteen ovat toisinaan sen verran pieniä (ks. myös Jokela 2012: 49–51, Seilonen 2013: 48), että joidenkin yläkoululaisten käsityksen mukaan passiivi ja nollapersoonaa näyttävät toimivan synonyymisesti. Nollapersoonarakenteiden osuus oppilaiden vastauksissa ei kuitenkaan ole suuri (5 %). Muista epäsuorista henkilöön viittaamisen keinoista yläkoululaiset käyttivät geneerisiä ilmaisuja *ihminen* (*Helteellä ihmiset uivat paljon.; Ihmiset luottaa häneen.*) ja *ne* (*Ne saivat ruoan valmiiksi.*). Samoin kuin nuorten suomenoppijoiden aineistossa (Seilonen 2013: 158), geneeriset ilmaisut esiintyvät yläkoululaisten vastausten joukossakin melko harvoin.

5.2 Passiivimuodon taivuttaminen

Toisessa passiivin tuottamista tutkivassa tehtävässä oppilaiden oli taivutettava verbiä *juosta* passiivissa kaikissa aikamuodoissa sekä myönteisenä (*juostaan: juostiin: on juostu: oli juostu*) että kielteisenä (*ei juosta: ei juostu: ei ole juostu: ei ollut juostu*). Tehtävän ensisijaisena tavoitteena oli selvittää oppilaiden kielioppiterminologian tuntemusta ja sovellustaitoja. Vaikka tehtävä sisältää ainoastaan hyvin mekaanista taivuttamista,

saatiin sen avulla selville, miten yläkoululaiset osaavat taivuttaa passiivimuotoista verbiä ilman kontekstia ja miten he hallitsevat passiivin morfologisen rakenteen. Verbin *juosta* taivuttamisen tulokset passiivissa kaikissa aikamuodoissa sekä myönteisenä että kielteisenä on esitetty kuviossa 2. Jokaisen aikamuodon ns. tavoitemuoto eli yleiskielen mukainen variantti on esitetty ensimmäisenä ja alleviivattu, mikäli se oppilaiden vastauksissa esiintyy. Norminmukaisia kielteisiä imperfektejä ja pluskvamperfektejä oppilaat eivät kuitenkaan tuottaneet. *En tiedä / tyhjä* -vastaukset tarkoittavat, että vastaajat jättivät verbin tietystä aikamuodosta kokonaan taivuttamatta.

KUVIO 2. Yläkoululaisten *juosta*-verbin taivutus passiivissa.

Taivutustehtävä osoittautui yläkoululaisille edellistä tehtävää huomattavasti haasteellisemmaksi. Huomionarvoista on tyhjien ja *En tiedä* -vastausten suuri osuus: jopa 45 % vastaajista jätti verbin kokonaan taivuttamatta kielteisessä pluskvamperfektissä, ja muut pyydetyt muodot jätti tuottamatta 40 % vastaajista. Tyhjien ja *En tiedä* -vastausten iso määrä osoittaa kielioppiterminologian hallinnan roolia tehtävän suorittamisessa. On mahdollista, että heikko tietoisuus kieliopin käsitteistä on estänyt tehtävän suorittamisen, koska tehtävänanto ei ollut ymmärrettävä. Peruskoulun opetussuunnitelma (POPS 2014) asettaa ensisijaiseksi tavoitteeksi kielen ilmiöiden merkityksen ja tehtävien ymmärtämisen ja rakenteiden monipuolisen käytön opettelun, mutta korostaa sen rinnalla kielioppikäsitteiden osaamisen tärkeyttä meta-kielen rakentumisen, yleissivistyksen ja vieraiden kielten oppimisen näkökulmasta. Taivutustehtävän tulokset osoittavat, että yläkoululaisten kielioppikäsitteiden osaamisessa näyttää olevan vielä kehittämisen varaa. Toisaalta ne kuvastavat hyvin kielen luonnetta. Kieli elää konteksteissaan ja tilanteissa, ja ilman kontekstia on vaikea

toimia. Kielenkäyttäjälle tulee harvoin vastaan tilanne, jossa hänen pitäisi tähän tapaan mekaanisesti muodostaa ilmauksia. Tehtävä olisi oletettavasti onnistunut paremmin, jos muodot olisivat esiintyneet lauseyhteydessä.

Passiivitaivutus on yläkoululaisilla onnistunut parhaiten myönteisessä preesensissä ja imperfektissä. Vaikeimpia muotoja taivuttaa olivat passiivin perfekti- ja pluskvamperfektimuodot. Kielteinen passiivitaivutus, varsinkin liittomuodoissa, osoittautui myönteistä haasteellisemmaksi. Sekä kielteisessä että myönteisessä preesensin ja imperfektin taivutuksessa passiivimuotojen rinnalla esiintyy melko runsaasti vaihtoehtoisena muotona yksikön 1. persoona: *juoksen, juoksin, olen juossut, olin juossut, en juokse, en juossut, en ole juossut, en ollut juossut*. Yksikön 1. persoona näyttää tulosten pohjalta olevan oppilaille tutuin, ensimmäisenä mieleen tuleva taivutusmuoto tilanteessa, jossa tehtävänannossa kysyttyä muotoa ei tiedetä tai osata suoralta kädeltä muodostaa.

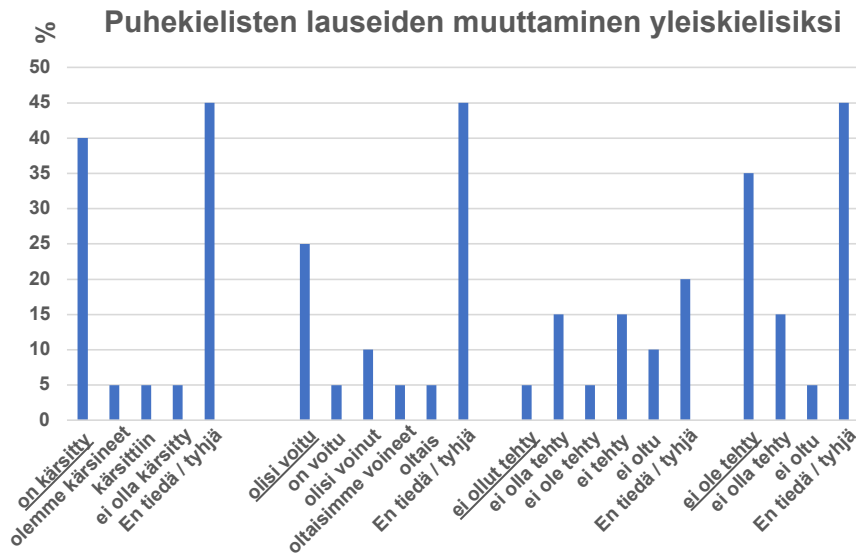
Kuten ensimmäisessäkin tehtävässä, myös taivutustehtävässä esiintyy kirjakielen normin mukaisten muotojen rinnalla kaksoispassiivia *olla* ja *oltti* *juostu*. Kielteisiä kaksoispassiiveja *ei olla juostu* ja *ei oltu juostu* on erittäin paljon – ainoastaan tyhjiä ja *En tiedä* -vastauksia on enemmän – eikä yleiskielen normin mukaisia muotoja vastausten joukossa esiinnykään. Taivutustehtävän tulosten valossa vaikuttaa siltä, että nuorten kielessä nimenomaan kaksoispassiivi on liittomuotoisten passiivien prototyyppi.

5.3 Puhekielisestä yleiskieliseksi

Kolmannessa passiivin tuottamista tutkivassa tehtävässä oppilaita ohjeistettiin muuttamaan *olla*-verbin puhekieliset passiivimuodot yleiskielisiksi. Tehtävässä oli yhteensä neljä muokattavaa lausetta:

1. Talossa ollaan kärsitty homeongelmista.
2. Homeongelmat oltaisiin voitu välttää.
3. Riittäviä tarkistuksia ei oltu tehty rakennusvaiheessa.
4. Sisäilmamittauksia ei olla tehty aikoihin

Tehtävänannossa tarkennettiin, että yleis- ja puhekielessä passiivin *olla*-verbiä taivutetaan usein eri tavalla. Tehtävän tavoitteena oli selvittää, miten tietoisia oppilaat ovat yleis- ja puhekielen välisistä eroista ja miten kiinteästi kaksoispassiivi on juurtunut Oulun seudun yläkoululaisten kielenkäyttöön. Tehtävän tuloksia kuvaa kuvio 3.

KUVIO 3. Yläkoululaisten vastaukset: puhekielisten lauseiden muuttaminen yleiskielisiksi.

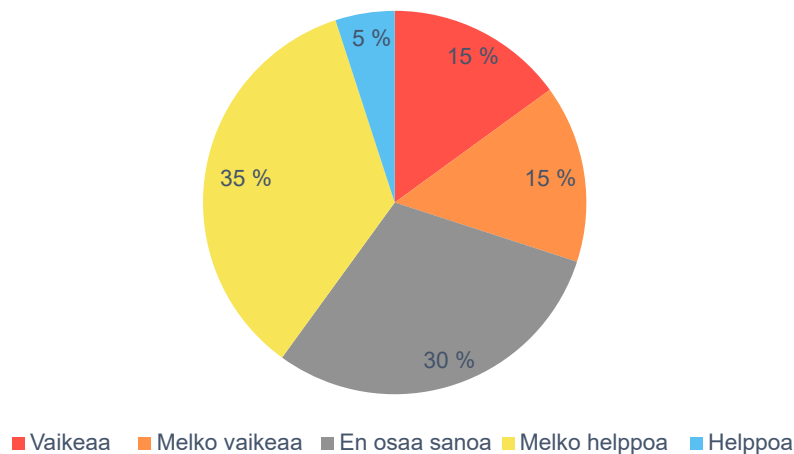
Kuviosta näkyy, että puhekielisten lauseiden muuttaminen yleiskielisiksi osoittautui oppilaille haasteelliseksi. Tyhjen ja *En tiedä* -vastausten suuri määrä sekä oikeiden vastausten vähäisyys on samassa linjassa edellisen tehtävän tulosten kanssa. Parhaiten onnistui sekä myönteisessä että kielteisessä indikaatiivin perfektissä olevien lauseiden muuttaminen: *olla kärsitty* → *on kärsitty*, *ei olla tehty aikoihin* → *ei ole tehty*. Konditionaalin perfektin *oltaisiin voitu* tuotti enemmän vaikeuksia, ja puhekielisten kielteisen pluskvamperfektin muuttaminen yleiskieliseksi onnistui vain 5 prosentilla vastaajista. Muuttamistehtävien tulokset viittaavat selvästi siihen, että kaksoispassiivi on kiinteästi juurtunut Oulun seudun nuorten kielenkäyttöön.

6 Passiivin tuottamistaitojen reflektointi ja itsearviointi

Kyselyn itsearviointiosiossa selvitettiin yläkoulun oppilaiden käsityksiä passiivin tuottamisen helppoudesta tai vaikeudesta sekä heidän omista passiivin tuottamistaidoistaan. Oppilaiden käsityksiä tutkittiin kahden tehtävän avulla. Ensimmäinen oli monivalintatehtävä, ja siinä pyydettiin vastaamaan väitteeseen *Osaan taivuttaa passiivina kaikissa aikamuodoissa joko kyllä, en tai osittain*. Jos oppilas vastasi *en* tai *osittain*, häntä pyydettiin tarkentamaan, mitkä taivutusmuodot hän kokee vaikeaksi. Toisessa tehtävässä oppilaita pyydettiin arvioimaan 5-portaisella Likert-asteikolla, miten helpoksi tai vaikeaksi he kokevat passiivimuotoisten verbin tuottamisen. Kysymyksessä tarkennettiin passiivin tuottamisen tarkoittavan sitä, että osaa käyt-

tää passiivimuotoista verbiä, kirjoittaa passiivimuotoisia lauseita ja taivuttaa passiivimuotoista verbiä. Kuviosta 4 ilmenee, miten helpoksi tai vaikeaksi yläkoululaiset kokevat passiivimuotojen tuottamisen.

Tuottamistehtävien itsearviointi

KUVIO 4. Passiivimuotojen tuottamisen helppous tai vaikeus yläkoululaisten käsityksissä

Suurin osa oppilaista joko koki passiivimuotojen tuottamisen melko helpoksi (35 %) tai ei osannut sanoa mielipidettään (30 %). 15 % oppilaista oli sitä mieltä, että passiivimuotojen tuottaminen on vaikeaa. Yhtä moni piti passiivimuotojen tuottamista melko vaikeana. Oppilaista vain viiden prosentin mielestä passiivimuotojen tuottaminen oli helppoa. Kokonaisuutena passiivimuotoisten verbien tuottamista pidettiin tunnistamista vaikeampana (ks. Kaivapalu & Rankinen 2022).

Oppilaiden perusteluista edellisen kysymyksen vastauksiin kävi ilmi, että *melko helppoa* ja *helppoa* vastanneet oppilaat perustelivat käsitystään passiivin tuottamistaidoista tarkemmin kuin ne, jotka vastasivat passiivimuotojen tuottamisen olevan melko vaikeaa, vaikeaa tai eivät osanneet sanoa mielipidettään. Esimerkit 1–7 kuvaavat perusteluja vastauksille *melko helppoa* ja *helppoa*:

- (1) Lauseiden kirjoittaminen onnistuu, mutta saatan välillä joutua miettimään joitakin lauseita vähän pitempään, kuin muita.
- (2) Myös passiiviverbien tuottaminen on melko helppoa, usein sen pääte on -tiin, esim. käveltiin, juteltiin jne
- (3) Passiivია on käyty koulun äidinkielen tunneilla suhteellisen paljon.
- (4) Osaan sen hyvin mutta en täydellisesti
- (5) Välillä on hankalaa

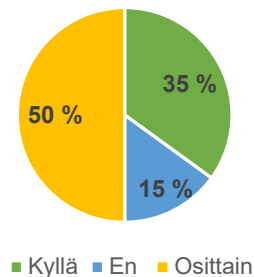
- (6) En aina osaa
(7) Jotenki ossaan

Näin vastanneet oppilaat osasivat kuvata myös muistisääntöjä siitä, miten passiivin voi muodostaa, ja he refleктоivat tarkemmin, miksi passiivin tuottaminen on heille helppoa tai melko helppoa. Suuri osa oppilaista, jotka olivat valinneet vastaukseksi *melko vaikea* tai *vaikea*, ei perustellut valintaansa vaan pikemminkin totesi passiivin tuottamisen olevan vaikeaa. Jotkut oppilaat kuitenkin osasivat nimetä jonkin passiiviin liittyvän yksityiskohdan, joka teki passiivin tuottamisesta haastavaa:

- (8) Osaan osassa aikamuodossa mutta kielto muodot ovat minulle vaikeita.
(9) En osaa taivuttaa sitä, mutta muuten osaan.

Toisessa tuottamista koskevassa tehtävässä oppilaita pyydettiin arvioimaan, osaatko he mielestään taivuttaa passiivimuotoista verbiä kaikissa aikamuodoissa. Oppilaiden vastaukset on esitetty kuviossa 5.

Osaan taivuttaa passiivimuotoista verbiä kaikissa aikamuodoissa.

KUVIO 5. Yläkoululaisten itsearviointi passiivimuotoisen verbin taivuttamistaidoistaan.

Jos passiivin aikamuototaivutuksen itsearvioinnin tuloksia (kuvi 2) verrataan taivutustehtävän tuloksiin, ilmenee, että oppilaat arvioivat omaa osaamistaan taivutustehtävän varsinaisia tuloksia paremmiksi. Taivutustehtävässä ei ollut yhdelläkään oppilailla täysin oikeita vastauksia, vaikka 35 % oppilaista arvioi osaavansa taivuttaa passiivimuotoista verbiä kaikissa aikamuodoissa. Kokonaan väärin taivutettiin *juosta*-verbin taivutustehtävässä 65 % oppilaista, mutta vain 15 % sanoi, ettei osaa taivuttaa passiivimuotoista verbiä. Vastaajista 35 % suoritti taivutustehtävän osittain oikein, mutta puolet oppilaista osasi mielestään osittain taivuttaa passiivimuotoista verbiä kaikissa aikamuodoissa. Yläkoululaisten liian optimistisen itsearvioinnin syyinä voi olla ainakin se, että oppilaat eivät tiedosta etenkin passiivin perfekti- ja

pluskvamperfektimuotojen *olla*-verbin puhekielisiä kaksoispassiiveja yleiskielen normin vastaisina. Hyvin tyypillistä on, että perfekti- tai pluskvamperfektimuodoissa *olla*-verbi taivutetaan passiiviin, esimerkiksi *oltiin juostu* ja *ei oltu juostu*. Oppilaat eivät siis välttämättä hahmota kaksoispassiivimuotoja yleiskielessä normin vastaisina.

Oppilaita pyydettiin tarkentamaan, mitkä passiivin taivutusmuodoista he kokevat vaikeiksi, mikäli vastasivat edellisiin kysymyksiin *en* tai *osittain*. Ainoat vaikeiksi nimetyt aikamuodot olivat passiivin perfekti- ja pluskvamperfektimuodot, preesensia tai imperfektiä ei mainittu lainkaan. Myös kieltomuodot koettiin haasteelliseksi.

- (10) En muista perfektiä ja pluskvamperfektiä kunnolla.
- (11) Vaikeita ovat perfekti ja pluskvamperfekti. En välttämättä tunnista passiivi verbiä lauseista.
- (12) Perfektin, pluskvamperfektin ja kieltomuodon
- (13) Ehkä passiivin kielteinen perfekti ja pluskvamperfekti.
- (14) En osaa kovin hyvin persoona muotoja enkä kielteiseksi muuttamista.
- (15) kielteiset muodot

Viidennes oppilaista koki vaikeaksi kaiken: *Kaikki, Melkee kaikki, Aika use*. Passiivi ei siis oppilaiden käsityksissä ole helppo kielioppikategoria, vaikka omia taitoja arvioidaankin todellisuutta paremmaksi.

7 Kielitietoisuus ja kielen variaatio

Yläkoululaisten passiivin tuottamistehtävät sekä tuottamisen reflektointi ja osamisen itsearviointi valaisevat monelta taholta oppilaiden kielitietoisuutta, joka oli kolmannen tutkimuskysymyksemme aiheena. Kielitietoisuuden ytimenä olevan metalingvistisen tietoisuuden tarkastelu osoittaa, että oppilaat osaavat melko hyvin muuttaa aktiivimuotoisia lauseita passiivimuotoon, mutta passiivimuodon taivuttaminen pyydetyissä aikamuodoissa ja passiivin puhekielisen käytön muuttaminen yleiskieliseksi on huomattavasti haastavampaa. Oppilaat onnistuivat paremmin muuttamaan aktiivilauseet passiiviin kuin tuottamaan verbimuotoja termien perusteella. He osaavat siis soveltaa niitä passiiviin perusluonteeseen liittyviä tietoja, joita he ovat osoittaneet määrittelemis- ja tunnistamistehtävissä Tuottamistehtävien tulokset vahvistavat näin ollen määrittelemis- ja tunnistamistehtävien tuloksia, joiden mukaan yläkoululaiset pitävät subjektittoman passiivin keskeisenä tehtävänä nimenomaan tekijän identiteetin häivyttämistä. Lisäksi tuottamistehtävien suorituksista ilmenee tietoisuus passiivin implikoiman henkilön tai henkilöryhmän avoimuudesta tai epämääräisyydestä. Oppilaat yhdistävät passiivimuotoisen verbin ensisijaisesti preesensin, mikä johtunee kyseisen tempuksen korkeasta käyttöfrekvenssistä. Heidän käsityksissään preesensin passiivi edustaa prototyyppistä verbin passiivi-

muotoa. Vaikka oppilaat ovat yleensä osanneet muuttaa aktiivimuotoiset lauseet passiivimuotoisiksi, lauseiden sanajärjestys on usein säilytetty samankaltaisena kuin se on ollut aktiivilauseessa. On mahdollista, että tämä johtuu ainakin osittain tehtävänannosta, jossa oppilaita ei ohjeistettu kiinnittämään huomiota sanajärjestykseen tai muuten tekemään ilmaisuista luontevia.

Metalingvistisen tietoisuuden yksi keskeinen ulottuvuus, tietoisuus muodon ja merkityksen yhteyksistä (Jessner 2014: 177) ilmenee erityisesti tehtävässä, jossa oppilaita pyydettiin muuttamaan aktiivilauseet passiivimuotoisiksi. Muutama vastaaja oli kuitenkin muuttanut aktiivilauseet passiivin sijaan nollapersoonarakenteiksi. Passiivin ja nollapersoonan persoonattomuudesta johtuen kahden kieli-ilmiön tehtävänjako näytti olevan heille melko epäselvä. Heidän käsityksissään nollapersoona ei näytä implikoivan ensisijaisesti yksiköllistä tekijää vaan myös monikollista ja on laajentunut verbeihin, joista nollapersoona yleiskielessä perinteisesti ei ole ollut mahdollista.

Yläkoulun oppilaiden passiivimuotojen tuottamisen tulokset vahvistavat viimeaikaista tutkimustietoa (esim. Lyytikäinen 2012, Palander 2018) kaksoispassiivin leviämisestä. Puhekielisten passiivilauseiden muuttaminen yleiskielisiksi osoitti selkeästi, että yläkoululaiset eivät ole selvillä kirjakielen mukaisesta passiivin indikaatiivin ja konditionaalien perfektistä eivätkä pluskvamperfektistä (*on tehty, ei ole tehty; oli tehty, ei ollut tehty*). Näitä muotoja he tuottavat käyttäen kaksoispassiivia (*ollaan tehty, ei olla tehty, oltiin tehty, ei oltu tehty*). Nykykoululaisten kieleen kaksoispassiivi on juurtunut niin kiinteästi, että he eivät yleensä pysty erottamaan puhekielistä rakennetta yleiskielisestä. Yläkoulun oppilaiden passiivimuotojen tuottamistehtävien tulokset heijastavat siten näkyvästi kielessä hitaasti mutta johdonmukaisesti tapahtuvia muutoksia.

Taivutustehtävän tulosten valossa korostuu erityisesti kysymys kielioppiterminologian roolista metalingvistisen tietoisuuden ilmenemisessä ja kehitymisessä. Opetussuunnitelman kielitiedon opettamisen ensisijainen tavoite – kieli-ilmiöiden luonteen ja tehtävien ymmärtäminen – näyttää olevan yläkoulun äidinkielen opetuksessa melko hyvin toteutunut, kun taas kielioppiterminologian hallinnan vajavaisuus estää taivutustehtävän tehtävänannon ymmärtämisen ja sitä kautta myös tehtävän suorittamisen. Taivutustehtävän tulokset osoittavat, miten tärkeää on, että käsitteet tulevat tutuksi oman havainnoinnin ja kielentämisen kautta ja että ne pohjautuvat kielenkäyttöön eivätkä vain muotojen ja ilmiöiden nimeämiseen. Tehtävät, joissa yksittäisiä sanoja pyydetään taivuttamaan irrallaan kontekstista, eivät tarjoa riittävästi ainesta havainnointia varten. Jatkossa olisikin syytä pohtia, kuinka tarkoituksenmukaisia tällaiset tehtävät ovat. Mikä rooli niillä on, kun pyritään ymmärtämään kielellisten ilmiöiden merkityksiä ja funktioita ja ottamaan haltuun kielioppi-terminologiaa?

Oppilaiden vastauksissa nousi esiin, että tuottamistaitojen myönteinen itsearviointi oli yhteydessä oman osaamisen reflektoinnin perusteellisuuteen. Passiivi-

muotoisen verbin helpoksi tai melko helpoksi kokeneet oppilaat perustelivat vastauksiaan huomattavasti yksityiskohtaisemmin kuin ne oppilaat, jotka arvioivat passiivimuotojen tuottamisen olevan heille vaikeaa tai melko vaikeaa, tai jotka eivät osanneet sanoa mielipidettään. Oppilaat, jotka hallitsivat passiivimuotoisten verbin tuottamisen mielestään hyvin, osasivat kuvata tarkemmin myös passiiviin liittyviä muistisääntöjä ja muita oppimis- ja tuottamisstrategioita. Itsearviointitehtävän tulosten mukaan tietoinen havainnointi, reflektointi ja kielelle herkistyminen tukevat merkittävästi kielitiedon omaksumista ja kielitietoisuuden kehittymistä.

8 Yhteenvetoa ja päätelmiä

Tässä tarkastelussa keskityimme yläkoulun oppilaiden passiivimuotoisten verbien tuottamiseen kouluopetuksesta tuttujen tehtävien pohjalta ja oppilaiden tuottamistaitojen itsearviointiin. Tutkimustuloksista ilmeni, että passiivimuotojen tuottaminen nimitysten perusteella osoittautui yläkoululaisille vaikeammaksi kuin tunnistaminen. Tämä ei ole yllättävää, sillä yleisesti kielen oppimisessa reseptiiviset taidot kehittyvät produktiivisia nopeammin ja tavoittavat korkeamman taitotason. Oppilaat osasivat melko hyvin muuttaa aktiivimuotoisia lauseita passiivimuotoon, mutta passiivimuotoisen verbin taivuttaminen aikamuodoissa ja passiivin puhekielisyysien korjaaminen yleiskieliseksi tuotti enemmän haasteita. Passiivitaivutus onnistui paremmin myönteisessä preesensissä ja imperfektissä, vaikeimpia muotoja olivat passiivin perfektin- ja pluskvamperfektimuodot sekä kieltomuodot. Yleiskielen normien mukaisten passiivimuotojen rinnalla käytettiin paljon kaksoispassiivia. Oppilaille haasteellisimpia olivat kielteiset liittomuodot, joita tuotettiin vain kaksoispassiivina, eikä yleiskielen normin mukaisia passiivin liittomuotoja taivutustehtävän vastausten joukossa esiintynytkään. Liittomuotoinen passiivi on siis nuorten kielessä taivutustehtävän tulosten perusteella vain kaksoispassiivi.

Oppilaiden käsitys heidän passiivimuotoisten verbien tuottamistaidoistaan osoittautui muilta osin todellisuutta kuvaavaksi, mutta taivuttamisessa oppilaat arvioivat taitojaan paremmiksi kuin tehtävien tuloksista ilmeni. Tällainen tulos saattaa johtua sekä puutteista kielioppiterminologian hallinnassa että tehtävätyypistä, jossa verbejä taivutettiin ilman laajempaa kontekstia. Vaikeiksi nimetyt aikamuodot olivat passiivin perfektin- ja pluskvamperfektimuodot, myös kieltomuodot koettiin haasteelliseksi.

Kyselylomakkeessa käytetyt tehtävätyypit olivat oppimateriaaleista peräisin, mikä mahdollisti yläkoululaisten tuottamistaitojen selvittämisen kouluopetuksen viitekehyksessä. Oppimateriaaleista peräisin olevat tutut tehtävätyypit toisaalta lisäävät tulosten luotettavuutta. Toisaalta ne eivät kuitenkaan heijasta yläkoululaisten passiivimuotoisten verbien käyttöä autenttisissa vuorovaikutustilanteissa. Tutkimuksessa sovelletun menetelmän ja tehtävätyyppien rajoitukset on siis otet-

tava huomioon tulosten tulkinassa. Pitemmälle viedyt johtopäätökset yläkoulu-
laisten arkisesta passiivimuotoisten verbien käytöstä ja sen kautta suomen kielen
variaatiosta edellyttävät jatkotutkimusta nuorten tuottamien tekstien pohjalta.

Kirjallisuus

- Aarnio, R., T. Kaseva, S. Kuohukoski, E. Matinlassi & A. Tylli 2013. *Särmä 7. Yläkoulun äidinkieli ja kirjallisuus*. Helsinki: Otava.
- Aarnio, R., T. Kaseva, S. Kuohukoski, E. Matinlassi & A. Tylli 2014. *Särmä 8. Yläkoulun äidinkieli ja kirjallisuus*. Helsinki: Otava.
- Aarnio, R., T. Kaseva, S. Kuohukoski, E. Matinlassi & A. Tylli 2015. *Särmä 9. Yläkoulun äidinkieli ja kirjallisuus*. Helsinki: Otava.
- Aineistonhallinnan käsikirja*. 2022. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto.
<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/aineistonhallinta/> [luettu 5.1.2022].
- ALA 2022. Association for Language Awareness.
http://www.languageawareness.org/?page_id=48 [luettu 12.1.2022].
- Andersen, L. & M. Ruohotie-Lyhty 2013. Mitä on kielitietoisuus ja miten se näkyy koulussa? *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 10 (2). <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kielikoulutus-ja-yhteiskunta-maaliskuu-2019/mita-on-kielitietoisuus-ja-miten-se-nakyy-koulussa>.
- Byalystok, E. & E. B. Ryan 1985. Toward a definition of metalinguistic skill. *Merrill-Palmer Quarterly*, 31 (3), 229–251.
- Cefling 2012. Cefling – Linguistic Basis of the Common European Framework for L2 English and L2 Finnish. [https://www.jyu.fi/hytk/fi/laitokset/kivi/tutkimus/hankkeet/](https://www.jyu.fi/hytk/fi/laitokset/kivi/tutkimus/hankkeet/paattyneet-tutkimushankkeet/cefling/suom) paattyneet-tutkimushankkeet/cefling/suom [luettu 14.1.2022].
- Cenoz, J., D. Corter & S. May (toim.) 2017. *Language awareness and multilingualism. Encyclopedia of language and education*. Berlin: Springer.
- Jessner, U. 2014. On multilingual awareness or why the multilingual learner is a specific language learner. Teoksessa M. Pawlak, Larissa Aronin (toim.) *Essential Topics in Applied Linguistics and Multilingualism. Studies in Honour of David Singleton*. Heidelberg: Springer, 175–184.
- Jessner, U. 2017. Language awareness for multilinguals: theoretical trends. Teoksessa J. Cenoz, D. Corter & S. May (toim.) *Language awareness and multilingualism. Encyclopedia of language and education*. Berlin: Springer, 19–29.
- Jokela, H. 2012. *Nollapersoonalause suomessa ja virossa. Tutkimus kirjoitetun kielen aineistosta*. Turun yliopiston julkaisuja. Annales Universitates Turkuensis. Turku: Turun yliopisto.
- Erikson, P., J. Hintikka, M. Korkalainen, A. Nuortimo & L. Visapää 2017. *Satakieli 8. Äidinkieli ja kirjallisuus*. Helsinki: Edita.
- Erikson, P., J. Hintikka, M. Korkalainen, A. Nuortimo & L. Visapää 2018. *Satakieli 9. Äidinkieli ja kirjallisuus. Tehtäväkirja*. Helsinki: Edita.
- Erikson, P., J. Hintikka, M. Korkalainen, A. Nuortimo & L. Visapää 2020. *Satakieli 7. Äidinkieli ja kirjallisuus*. Helsinki: Edita.
- Helasvuo, M.-L. 2006. Passive – personal or impersonal? A Finnish perspective. Teoksessa M.-L. Helasvuo (toim.) *Grammar from the Human Perspective: Case, Space and Person in Finnish*. Amsterdam: John Benjamins, 233–255.
- Helasvuo, M.-L. & M. Vilkkuna 2008. Impersonal is personal: Finnish perspective. – *Transactions of the Philological Society* 106 (2), 216–245.

- Jaakola, M. 2015. Passiivi ja morfologian monimutkaisuus. Opetuksen näkökulma. *Virittäjä*, 119 (1), 67–87.
- Kaivapalu, A. 2022 (tulossa). Keeletheadlikkus ja keeltevahelise sarnasuse tunnetamine. Teoksessa J. Bradley, M. Csire et al (toim.) *Central European Uralic Studies 2*. Vienna: Praesens.
- Kaivapalu, A. & J. Rankinen 2022. Suomen passiivi yläkoulun oppilaiden käsityksissä: tietoisuus, tunnistaminen ja osaamisen itsearviointi. Teoksessa L. Aarikka, I. Ivaska & Katri Priikki (toim.) *Soveltavan kielitieteilijän sormenjälkiä etsimässä. Kielen rakenteet ja niiden käyttäjät Kirsti Siitosen tutkimuksellina kiintopisteinä*. AFinLA-teema 2022 / n:o 14, 221–241.
- Kalliokoski, J., J. Kumenius, M.-R. Luukka, A.-K. Mustaparta, L. Nissilä, & M. Tuomi 2015. Kielitiedon opettamisesta. Teoksessa A.-K. Mustaparta (toim.) *Kieli koulun ytimessä. Näkökulmia kielikasvatukseen*. Helsinki: Opetushallitus.
- Karvonen, K., S. Lottonen & H. Ruuska 2014. *Äidinkieli ja kirjallisuus. Kärki 7. Harjoituksia*. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Karvonen, K., S. Lottonen & H. Ruuska 2016. *Äidinkieli ja kirjallisuus. Kärki 8. Harjoituksia*. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Karvonen, K., S. Lottonen & H. Ruuska 2017. *Äidinkieli ja kirjallisuus. Kärki 9. Harjoituksia*. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Kelomäki, T. 2019. Suomen passiivin ja impersonaalien määrittelmistä ja keskinäisistä suhteista. *Virittäjä* 123 (1), 110–134. <https://doi.org/10.23982/vir.49512>.
- Kittilä, S. 2000. Passiivin prototyypistä. Teoksessa A. Pajunen *Näkökulmia kielitypologiaan*. Suomi 186. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 286–312.
- Kolehmainen, T. 2014. *Kielenhuollon juurilla. Suomen kielen ohjailun historiaa*. Suomi 204. Helsinki: SKS.
- Kuutti, A.-J. 2000. *Suomen kielen kaksoispassiivi sekä katsaus karjalan kaksoispassiiviin*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
- Laitinen, L. 1995. Nollapersoonaa. *Virittäjä* 99 (3), 337–358.
- Lena, L. 2020. Referent introducing strategies in advanced L2 usage. A bi-directional study on French learners of Chinese and Chinese learners of French. Teoksessa J. Ryan & P. Crosthwaite (toim.) *Referring in a Second Language. Studies on Reference to Person in a Multilingual World*. London: Routledge, 164–183.
- Lilja, N., E. Luukka & S. Latomaa 2017. Kielitietoisuus eriarvoistumiskehitystä jarruttamassa. Teoksessa S. Latomaa, E. Luukka & N. Lilja (toim.) *Kielitietoisuus eriarvostuvassa yhteiskunnassa – Language awareness in an increasingly unequal society*. AFinLAN vuosikirja 2017 (Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja 75). Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA, 11–29. <https://journal.fi/afinlavk/article/view/66742>.
- Lyytikäinen, E. 2012. Puhesuomen kaksoispassiivi. *Virittäjä*, 116 (2), 256–263.
- Makkonen-Craig, H. 2005. *Toimittajan läsnäolo sanomalehtitekstissä – näkökulmia suomen kielen dialogisiin passiivilauseisiin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1026. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mielikäinen, A. 198.: Nominin- ja verbintaivutuksen ongelmia nykypuhekielessä. Teoksessa A. Mielikäinen (toim.) *Nyky-suomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 3*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 26, 67–100.
- POPS = *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Helsinki: Opetushallitus. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_pperustee_2014.pdf.

- Palander, M. 2018. Savolaismurteiden muuttuva morfosyntaksi: seuruukohteena neljän sukupolven perhe. Teoksessa S. Brunnin, N. Kunnas, S. Palviainen & J. Sivonen (toim.) *Kuinka mahottomasti nää tekkiit: Juhlakirja Harri Mantilan 60-vuotispäivän kunniaksi*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Rankinen, J. 2021. *Yhdeksäsluokkalaiset ja passiivi: tietoisuus, tunnistaminen ja oman osaamisen arviointi*. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.
- Rapatti, K. 2015. Kielitietoisuus kieliaineiden opetuksessa. Teoksessa A.-K. Mustaparta (toim.) *Kieli koulun ytimessä. Näkökulmia kielikasvatukseen*. Helsinki: Opetushallitus, 55–62.
- Ringbom, H. 2007. *Cross-linguistic similarity in foreign language learning*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Roehr, K. 2007. Metalinguistic knowledge and language ability in university-level L2 learners. *Applied Linguistics*, 29 (2), 173–199.
- Rouhikoski, A. 2020. Nollapersoonan Kelan virkailijoiden direktiiveissä. *Virittäjä*, 124 (3), 320–351 <https://doi.org/10.23982/vir.60513>.
- Seilonen, M. 2013. *Epäsuora henkilöön viittaaminen oppijansuomessa*. Jyväskylä Studies in Humanities 197. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Siitonen, K. 1999. *Agenttia etsimässä. U-verbijohdokset edistyneen suomenoppijan ongelmana*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 63. Turku: Turun yliopisto.
- Siitonen, K. 2000. Nollapersoonalauseet edistyneen suomenoppijan käytössä ja tulkittavina. *Sananjalka* 42 (1), 157–66. <https://doi.org/10.30673/sja.86620>.
- Sopanen, P. 2018. Kielitietoisuus uudessa varhaiskasvatussuunnitelmassa. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 9 (3). <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-toukokuu-2018/kielitietoisuus-uudessa-varhaiskasvatussuunnitelmassa>.
- Tunmer, W. E., M. L. Herriman & A. R. Nesdale 1988. Metalinguistic abilities and beginning reading. *Reading Research Quarterly*, 23 (2), 134–158. <https://doi.org/10.2307/747799>.
- Varjo, M. & H. Jokela 2020. Nollasubjektillauseiden luonteisuus suomenoppijoiden näkökulmasta. *Lähivördlusi. Lähivertailuja* 20, 207–242.
- VISK = Hakulinen, A., M. Vilkkuna, R. Korhonen, V. Koivisto, T. R. Heinonen & I. Alho 2005. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <https://kaino.kotus.fi/visk/etusivu.php>.

Liite:

Passiivin tuottamis- ja itsearviointitehtävät

Muuta lauseet passiiviin. Lihavoidun sanan täytyy siis hävitä virkkeestä. Numeroi vastaukset. *

1. **He** saivat ruoan valmiiksi.
2. **Nuoriso** on vaihtanut vanhat ihanteet uusiin.
3. **Oppilaat** keräävät rahaa myyjäisillä.
4. Helteellä **lapset** uivat paljon.
5. **He** luottavat häneen.

Oma vastauksesi

Taivuta verbiä "juosta" passiivissa kaikissa aikamuodoissa myönteisenä ja kielteisenä. Numeroi vastaukset. *

1. preesens myönt.
2. imperfekti myönt.
3. perfekti myönt.
4. pluskvamperfekti myönt.

5. preesens kielt.
6. imperfekti kielt.
7. perfekti kielt.
8. pluskvamperfekti kielt.

Oma vastauksesi

Puhekielessä passiivin olla-verbiä käytetään usein eri tavalla. Kirjoita virkkeet kirjakielisiksi. Numeroi vastaukset. *

1. Talossa ollaan kärsitty homeongelmista.
2. Homeongelmat oltaisiin voitu välttää.
3. Riittäviä tarkistuksia ei oltu tehty rakennusvaiheessa.
4. Sisäilmamittauksia ei olla tehty aikoihin.

Oma vastauksesi

ITSEARVIOINTI

Valitse asteikolta, kuinka helpoksi tai vaikeaksi koet passiiviverbin tuottamisen. Tuottamisella tarkoitetaan sitä, että osaat käyttää passiivia, kirjoittaa passiivimuotoisia lauseita ja taivuttaa passiivia. 1 = vaikeaa, 2 = melko vaikeaa, 3 = en osaa sanoa, 4 = melko helppoa, 5 = helppoa. *

	1	2	3	4	5	
Vaikeaa	☐	☐	☐	☐	☐	Helppoa

Perustele tähän edellisen kysymyksen valintasi. *

Oma vastauksesi

Osaan taivuttaa passiiviverbiä kaikissa aikamuodoissa. *

- Kyllä
- En
- Osittain
-